

SANOAT KORXONALARI FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISH ASOSIDA TARMOQNI INNOVATSION STRATEGIK RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

To'g'onov Ibroximxo'ja

**International School of Finance Technology and Science
Menejment kafedrası assistenti, TDIU Mustaqil tadqiqotchisi**

E-mail: togonovibrohimxoja8@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19946803>

KIRISH

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasida sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish salohiyatini oshirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu jarayon, o'z navbatida, sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni talab etadi.

Zamonaviy iqtisodiyotda raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt va "Sanoat 4.0" texnologiyalarining jadal rivojlanishi ishlab chiqarish jarayonlariga yangicha yondashuv va boshqaruv metodologiyasini shakllantirishni taqozo etmoqda. Korxonalar raqobatbardoshligi endi nafaqat moddiy resurslar yetarliligiga, balki intellektual kapital, axborot texnologiyalari va innovatsion boshqaruv yechimlariga bog'liq bo'lib bormoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston sanoat korxonalarining aksariyati hali ham an'anaviy boshqaruv uslublaridan foydalanib, innovatsion salohiyatni to'liq ro'yobga chiqara olmayapti. Mamlakatimizda 2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasida sanoat ishlab chiqarishini yalpi ichki mahsulotda 35–40 foizga oshirish vazifasi qo'yilgan bo'lib, bunga erishish uchun tarmoqni innovatsion strategik boshqaruv asosida rivojlantirish zaruriyati kechintirib bo'lmaydigan muammo bo'lib qolmoqda.

Ushbu tezisda sanoat korxonalarini samarali boshqaruv tizimini shakllantirish, innovatsiyalarni strategik boshqarish va tarmoqni istiqbolli rivojlantirish yo'nalishlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalaridan amaliy foydalanish mamlakatimiz iqtisodiy o'sishiga munosib hissa qo'shadi deb ishoniladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi - sanoat korxonalarini faoliyatini samarali boshqarish mexanizmlarini tahlil qilish hamda tarmoqni innovatsion strategik rivojlantirishning istiqbolli modelini ishlab chiqishdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar hal etilishi ko'zda tutilgan: sanoat korxonalarini boshqarishning nazariy-metodologik asoslarini o'rganish; innovatsion boshqaruv tizimlarining xorijiy va mahalliy tajribalarini qiyosiy tahlil qilish; raqamli transformatsiya va "Sanoat 4.0" sharoitida korxonalar strategiyasini shakllantirishning ilmiy asoslarini belgilash; hamda tarmoqni innovatsion rivojlantirish istiqbollari asoslash.

Sanoat korxonalarini boshqarishning nazariy asoslari. Sanoat korxonasini boshqarish - bu murakkab iqtisodiy-tashkiliy tizim bo'lib, unda ishlab chiqarish, moliyaviy, kadrlar, marketing va innovatsion boshqaruv quyi tizimlari o'zaro uzviy bog'liqlikda faoliyat yuritadi. Klassik boshqaruv nazariyasida (F.Teylor, A.Fayol, M.Veber) korxonalar faoliyatining samaradorligi asosan resurslardan oqilona foydalanish va mehnat taqsimoti orqali ta'minlangan.

Zamonaviy boshqaruv ilmidagi esa strategik boshqaruv (I.Ansoff, M.Porter, P.Druker) konsepsiyasi ustuvorlik kasb etmoqda. Ushbu yondashuvga ko'ra, korxonalar raqobatbardoshligini uzoq muddatli ta'minlash uchun tashqi muhitni doimiy monitoring qilish, moslashuvchan strategiya ishlab chiqish va innovatsiyalarga investitsiyalar kiritish zarur.

O'zbekiston sanoatida boshqaruv samaradorligini baholashda "Balanced Scorecard" (Kaplan va Norton) metodologiyasidan foydalanish samarali hisoblanadi. Ushbu metodologiya moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda iste'molchilar, ichki jarayonlar va o'rganish-o'sish kabi to'rtta muhim perspektivani hisobga oladi. Bu yondashuv korxonalar strategiyasini barcha darajalariga joylashtirishga imkon beradi.

Innovatsion boshqaruv - bu korxonadagi yangiliklar yaratish, ularni joriy etish va tijoratlashtirish jarayonlarini maqsadli boshqarishga qaratilgan faoliyat majmuasi. J.Shumpeterning "ijodiy vayronakorlik" nazariyasiga ko'ra, iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi innovatsiyalardir. Ushbu nazariya bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Sanoat korxonalarida innovatsion boshqaruvni amalga oshirishning uch asosiy yo'nalishi mavjud: birinchisi - mahsulot innovatsiyasi (yangi yoki takomillashtirilgan mahsulotlar yaratish); ikkinchisi - jarayon innovatsiyasi (ishlab chiqarish texnologiyalarini modernizatsiya qilish); uchinchisi - tashkiliy-boshqaruv innovatsiyasi (yangi boshqaruv tuzilmalari va metodlarini joriy etish). Uchala yo'nalishning uyg'unlashtirilgan rivojlanishi tarmoq raqobatbardoshligini tizimli ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, innovatsion faol korxonalar inqiroz va tashqi zarbalarga nisbatan barqarorroq bo'ladi. Jumladan, Germaniyaning mashinasozlik sanoatida faoliyat yurituvchi "Mittelstand" korxonalarida innovatsiyaga yillik aylanmasining 3-5 foizini sarflashi natijasida global bozordan mustahkam o'rin egallagan.

Tarmoqni strategik rivojlantirishning innovatsion modeli

Zamonaviy sharoitda sanoat tarmoqlarini strategik rivojlantirish "Sanoat 4.0" paradigmasi asosida amalga oshirilmoqda. Bu paradigmaning to'rtta asosiy ustuni mavjud: kiber-fizik tizimlar, Internet of Things (IoT), katta ma'lumotlar (Big Data) tahlili va bulut hisoblash texnologiyalari. Ushbu texnologiyalarni sanoat korxonalariga integratsiya qilish ishlab chiqarish jarayonlarini to'liq avtomatlashtirish va samaradorlikni keskin oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda sanoat tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish strategiyasini shakllantirish uchun quyidagi modeldan foydalanish tavsiya etiladi: birinchi bosqich - joriy holat diagnostikasi va raqamli etuklik darajasini baholash; ikkinchi bosqich - tarmoq uchun ustuvor innovatsion yo'nalishlarni aniqlash va pilot loyihalarni boshlash; uchinchi bosqich - muvaffaqiyatli pilot tajribalarni kengaytirib, tarmoq miqyosida joriy etish. Ushbu bosqichma-bosqich yondashuv innovatsion o'zgarishlarning xavfini minimallashtiradi.

Raqamli transformatsiya doirasida sanoat korxonalarida ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlarini joriy etish alohida ahamiyat kasb etmoqda. ERP tizimlari korxonadagi barcha resurslar - moliyaviy, moddiy, kadrlar va vaqt resurslarini yagona axborot muhitida boshqarish imkonini beradi. O'zbekistondagi yirik korxonalar SAP, 1C va Oracle ERP tizimlarini joriy etib, boshqaruv samaradorligini 25-40 foizga oshirgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda quyidagi xulosalar chiqarildi: sanoat korxonalarida samarali boshqaruv tizimini shakllantirish tarmoqning innovatsion

rivojlanishining zaruriy sharti hisoblanadi; "Sanoat 4.0" texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi; klaster yondashuvi va DXSh mexanizmlari innovatsion faollikni kuchaytiradi; kadrlar salohiyatini rivojlantirish barcha innovatsion o'zgarishlarning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Amaliy tavsiyalar sifatida sanoat korxonalariga quyidagilar taklif etiladi: birinchidan, korporativ innovatsion madaniyatni shakllantirish va xodimlarni innovatsion faoliyatga rag'batlantirish tizimini joriy etish; ikkinchidan, korxonada maxsus "Innovatsion markaz" bo'linmasini tashkil etish; uchinchidan, startaplar, IT kompaniyalar va universitetlar bilan hamkorlik protokollari tuzish; to'rtinchidan, yillik aylanmasining kamida 2–3 foizini tadqiqot va innovatsiyalarga ajratish.

Davlat tomonidan esa innovatsion faol korxonalar uchun soliq imtiyozlari tizimini kengaytirish, texnoparklar va innovatsion infrastrukturani rivojlantirishga davlat investitsiyalarini oshirish, sanoat-universitetlar hamkorligini rag'batlantiruvchi mexanizmlarni mustahkamlash tavsiya etiladi. Ushbu chora-tadbirlar majmuasi O'zbekiston sanoat tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish uchun qulay ekotizim yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, sanoat korxonalarini faoliyatini samarali boshqarish va tarmoqni innovatsion strategik rivojlantirish - bu bitta chora yoki dastur emas, balki ko'p qirrali, tizimli va uzoq muddatli jarayon. Ushbu jarayonda davlat, korxonalar, ilm-fan va fuqarolik jamiyatining birgalikdagi harakatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalarining amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekiston sanoatini raqamli va innovatsion asosda modernizatsiya qilishga, uning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmoni. - Toshkent, 2022.
2. Porter M. Raqobat ustunligi: yuqori faoliyatni yaratish va uni saqlab qolish. - Moskva: Alpina Publisher, 2017.
3. Kaplan R., Norton D. Strategiyaga yo'naltirilgan tashkilot. - Moskva: Olimp-Biznes, 2019.
4. Schwab K. To'rtinchi sanoat inqilobi. - Moskva: Eksmo, 2019.
5. Drucker P. Innovatsiya va tadbirkorlik. - Sankt-Peterburg: Vilyams, 2018.
6. Toshmatov Sh.A. O'zbekiston sanoatini innovatsion rivojlantirish muammolari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Xolmatov D.X. Korxonada boshqaruvida raqamli texnologiyalar // Iqtisodiyot va ta'lim jurnali. - 2023. - №4. - B. 45–52.
8. UNIDO. Industrialization for Inclusive and Sustainable Development. - Vienna: UNIDO, 2023.